

különösen azon sportegyesületek részéről, melyek a középiskolai ifjúságra is kivetik hálójukat, amit maga Karafiáth M. is rosszal.

Mosso műve rendkívül kellemes olvasmány, mely nem száraz tudományossággal foglalkozik a felmerülő kérdésekkel, sőt sokszor megtörténik, hogy valamelyik eszmén elkalandozva, egész máshova vezeti az olvasót. A kitünő fordítás egyenesen ajánlja e művet minden művelt magyarnak, nemkülönbén a bevezető tanulmány Karafiáth tollából, mely — némely apróságoktól eltekintve — hű képet ad testnevelésünk fejlődéséről és jelenlegi állapotáról.

Dr. Juba Adolf.

*

Heubaum Alfréd: Pestalozzi. — Berlin, Reuther et Reichard. 1910. 368 l.

Mennél több kötetét látom Lehmann «Die grossen Erzieher» c. vállalatának, annál inkább sajnálom, hogy irodalmi viszonyaink még eddig nem engedték meg hasonló vállalat megindítását. Pedig ránk férne a nagy nevelők eszmevilágából kisugárzó meleg és úgy látjuk egyes újabb példákából, hogy a jó pædagogiai munkának van immár nálunk is kelendősége.

Egy-egy nagy ember élettörténete, ha egyttal eszméinek fejlődését is bemutatja, érdekesebb a legszebb regénynél és sokkal több tanulságot rejt magában tanítóemberre egy-egy nagy nevelő lelkébe való bepillantás, mint a száraz elméletek egész kötetso-rozata.

Tizenkilenc fejezetben mutatja be itt Heubaum Pestalozzit mint pædagogust, politikust, emberbarátot és költőt. Törekvéseit, működését annak a kornak részletesen és szépen megfestett kereteibe illeszti. Nem egyszerű életrajz, nem is csupa méltatása nagyarányú irodalmi működésének; hanem a kettő együttvéve, a szerző szellemes és találó kritikai megjegyzéseivel fűszerezve.

A családi életért rajongó gyermek, aki már 6 éves korában elvesztette atyját, a zürichi Schola Carolinában nevelkedett és szerzett ismereteket. Ismereteket, mondom; mert a tudomány megszerzése az ifjak saját munkásságának volt eredménye. Könnyen hevülő lelkét feltűzelték Bodmer patriotái s a XVIII. század 70—80-as éveinek a tyrannusgyűlölete a 20 éves ifjú Agis c. elbeszélésének főmotívuma (1766). Majd megint a mezőgazdaságot istápoló korszellem ragadta magával.

Földműves akar lenni; közben pedig már a zseni önérzetével nagy tetteket ígér Schulthesz Annához (később feleségéhez) írt leveleiben 21 éves korában. A gyermeknevelés kérdése foglalkoztatja már akkor is, félig Rousseau szellemében. A szabad természet tantermébe

vezesd fiadat, írja valamivel később naplójában, van tanítás szavak nélkül is. Így akarta nevelni fiát is. Rousseautól már ekkor a társasélet erős hangsúlyozásával különbözik. Használható polgárrá kell nevelni a gyermeket. *A nevelőnek a gyermek szívét kell mindenekelőtt megnyernie.* Eladdig ismeretlen tétel a pädagogiában (és fitymálva emlegeti sok nevelő manapság is). Ismeretes, hogy Rousseau kívül más pädagógust nem tanulmányozott.

Földbérlete, népfoglalkoztató vállalkozásai nem sikerültek. Mindenki tudta, mondá, hogy nem alkalmas vállalkozásra, csak ő nem. Igazi tanító, lelkes népnevelő: belát az emberi lélek és az élet mélységeibe, azonban a haszon, az anyagi jólét, mely ezekből a tanulmányokból fakad, másé.

Divatba jöttek az irodalmi levelek. Ő is írt ilyeneket 1777-ben. Ezekben az emberszeretet legtisztább szelleme él. Ismeri a szociális nyomort s utasítja a nevelőt, hogy tanulmányozza a szegénységet a nyomor tanyáin. A szegényt szegénységre kell nevelni. Az az álláspontja, hogy a szegény felnevelésének végcélja az ember általános felnevelésén kívül a saját helyzetében keresendő. Ő maga is minden áron a szegény gyermekek számára nevelő- és részben mezei, részben ipari munkával foglalkoztató iskolát akar létesíteni. Érdekes vállalkozásai mind a pénz hiányán szenvednek hajótörést. Egy minisztert keres, aki ember. Aki t. i. az emberboldogítás és embernevelés szolgálatába szegődnek.

Sűrű egymásutánban megjelent munkái mind élesebb körvonalokban mutatják szellemi nagyságát. Költői tehetsége is bontogatja szárnyait és az 1870-ben megjelent «Die Abendstunde eines Einsiedlers» c. munkájának a zsoltárookra emlékeztető magas szárnyalása ihletett lélek alkotása. Herder ódáinak, Goethe ifjúkori költeményeinek hangja esendül meg itt, vegyítve olyan aforizmussal, mely Nietzscheével vetekedik. A nevelés célja az emberiség és gyakorlati életderékasság. Hivatásra és emberiségre való nevelés összetartozó fogalmak. A legegyszerűbb, minden emberrel közös életvonalakat érti ő az *emberi-n*; nem pedig elvontan elkülönített természetlényt, mint Rousseau.

A családi nevelésnek valóságos dicsőítő himnusza «Lienhard és Gertrud» c. regényének I. része, mely 1781-ben jelent meg, még ugyanabban az évben második kiadást ért. Érdekes rajza a falusi életnek. Ismeri a népnek konkrét, szemléletes gondolkozásmódját; jelenetekben, képekben igyekszik lelkéhez férközni. *A természet rajza, személyek leírása* nem érdekli Pestalozzit. Erkölcsi zseni, csak erkölcsi problémák megfejtésével foglalkozik. (Érdekes a regénynek egy jegyzete, ahol azt mondja, hogy a költőnek nem sza-

bad a rútat festenie. V. ö. Lessing Laokoonjával.) Ez a regény különben hű tükre a nép akkori elhanyagolt állapotának. S lángoló vád a társadalmi intézmények ellen írt másik munkája is, mely egy akkori-ban sokat megbeszélt társadalmi jelenségről, a gyermekgyilkosságról szól. Pathetikus és deklamáló stílusban dicsőíti a házaseletet. Ne menhelyeket állítsanak a gyermekgyilkos nők számára, hanem segít-sék elő a házasságkötést. A nemi felvilágosítást is érinti. A jövő szelleme leng ebben a munkában.

A L. és G. III. és IV. részében mintha kissé megváltozott életfelfogásnak volnának nyomai. A pesszimizmus egy nemét magya-rázza bele a szerző P. munkájába. Azért, mert a regény pap-alakja más és mert Glüphi hadnagy a gyermeknevelésben főmotivumként uralkodó szeretetről azt mondja, hogy csak a félelem mögött és mel-lett alkalmazható, még nem lehet ilyen messzemenő következtetéseket vonni. Sok csalódása ellenére is megmaradt Pestalozzi nagy idealistá-nak, abban a helyes értelemben, hogy megvalósítható ideálokért küzdött.

A francia forradalmi eszmék is megtermékenyítették lelkét. Társadalomtudományi kérdésekkel foglalkozik és szerfölött büszke arra a kitüntetésre, mely osztályrészeül jutott, mikor a franciák dísz-polgáruknak választották meg. Még aláírásában is használja a citoyen français címét. A társadalom keletkezésében a belátásos elmélet híve. A társadalmi bajokért az önzést teszi felelőssé. Szép párhuzamot állít fel a szerző Pestalozzinak az erkölcsi szabadságról kifejtett tiszta fel-fogása és Fichte elvei közt (178. l.).

Élénken résztvesz Pestalozzi Svájc politikai átalakulásának nagy munkájában. Nem merült ki az ő tehetsége iskolai reform-eszmék terjesztésében, nem volt pusztá schulmeister. Jelentős szere-pet vállalt társadalmi téren is. Az emberiség átka, hogy az ilyen lelkes idealistát csak száraz kenyérral etette mindig — még manap-ság is. Lelkesített, röpiratokat írt, közben állandóan izgatott az ő (közismert) iskolai tervei érdekében, lapszerkesztő lett és amellet szegény maradt mindig.

Iskolai reformalkotásainál (népiskola, árvaház) teremtőereje mindig az élő tapasztalatból merítette legbővebb táplálékát. Gyakorlati szellem, aki a gyakorlatból nyert ismereteit később tudományosan igyekszik indokolni. Módszerét tudományosan 1799—1801-ben alapít-totta meg. A «Wie Gertrud ihre Kinder lehrte» című levélalakban írt munkája elég részletesen foglalkozik módszerével.

A természet szemlélete az emberi tanításnak tulajdonképeni igaz alapja. A szemlélet megelőzi a szót, a *határozott ismeret az ítéletet*. A természet tárgyait világos rendben és sorban kell az érzé-

kekhez közelhozni. Természet nála a gyermek természete és az érzéki meg erkölcsi környezet. Az írásra, olvasásra, számolásra, rajzra és mérésre alkalmazva ezt az elvét, megállapítja híres Elementarpunktjait: a hang, a szám és alak elemeit. A szemlélet az első szellemi tevékenység; szám, alak, szó az első lényeges tartalom, mely a szemléletet foglalkoztatja. Heubaus alapos tárgyismerettel és tudással bizonyítja, hogy az 1799. év fordulópont Pestalozzinak a természet nevelőhatására vonatkozó nézetében. Míg ugyanis előbb feltétlenül dicsőíté a természet nevelőhatását, most azt tanítja, hogy a gyermeket ki kell tépni a vakon játszó természetből és a törvények szerint fejlődő természetet kell a szemlélet alapjául megtenni. (V. ö. 223. és 235. l.) Utóbb egyik barátjának, Krüsinék figyelmeztetésére újból módosult álláspontja.

A fizikai és erkölcsi nevelésre vonatkozó elveit később fejtette ki. Sokszor hangoztatta, hogy az általános embernek képzése megelőzi az élethivatásra való képzést. Különösen 1799 után formulázta így s ezzel az újhumanisták felé közeledett (Humboldt).

Életének tragikumához tartozott, hogy nem tudott kellő kifejezést adni zseniális eszméinek és hogy nem akadt tanítványa, aki követhette volna népboldogító gondolatainak mélységébe. Mindazonáltal nem azért igyekezett újból és újból megfogalmazni elveit, átalakítani munkáit, mert nem tetszett neki az előbbi fogalmazás, hanem, hogy még jobban kibeszélhesse magát. Sok mondanivalója volt.

És kora megértette őt, méltányolták szellemi nagyságát. Messze országokból jártak hozzá, az ő iskoláiba tanulni és messzire elhangzottak a jövőnek szóló szociális indítványai is. Hirdette ő már akkor a mai szociálpedagogiának számos, jelentős gondolatát. Megírta a francia belügyminiszter kívánságára módszerét Franciaország számára. Méltányolták — de csak erkölcsileg. Az ő alapította intézetek története ismeretes és szinte fáj az életrajz befejező akkordja, mely arról szól, miként veszték össze tanítványai, illetve iskoláinak tanítói egymás közt és a mesterrel. Megtépázták babérjait, elkeserítették élete utolsó napjait.

Pestalozzi elveinek és törekvéseinek az adja meg főjelentőségét, hogy nálánál addig senki sem hangsúlyozta olyan nyomatékosan az emberi méltóságot. Az embert szellemi és erkölcsi képességei teszik igazi emberré. Ez az isteni rész az emberben. És mert minden emberben megvan ez, azért minden embernek van joga a neveltetésre és egyszersmind társadalmi kötelesség is a nevelés. A nevelés *művészetének* pszichológiai alapjellegét tulajdonít. Ő maga kevés és kevésbé eredményes pszichológiai tanulmányt folytatott. Az emberi léleknek szerinte két legnevezetesebb erejével, a szemlélő és gondolkodóképes-

séggel foglalkozott főképpen. Működésében éppen az a korszakalkotó, hogy miképpen igyekszik az emberi tehetségek fejlődésének problémáját megoldani. A szellemi erőket előbb magukban kell fejleszteni és csak azután szabad alkalmazni. Az ő szemléltetése lényegesen eltér a régibb, Comenius-féle szemléltető eljárástól. Ő a jelenségekből a legjellemzőbbeket, a legtipikusabbakat ragadja ki, azokat mutatja be minden oldalról, minden irányban. A szemléltetőképesség gyakorlása az ő főcélja. Ez az ő pædagogijának titka. A gondolkodótehetség gyakorlásának eszközéül pedig a matematikát tartotta legalkalmasabbnak. Nem polihisztorokat kell nevelni. A tanulás anyagából csak annak van értéke, aminek kiművelő hatása van a tehetségekre.

Bár sokszor hangoztatta a gyermek individualitását s az individualis nevelést, mindazonáltal elhanyagolta azt a, később Schleiermachertől és Fröbeltől annyira méltányolt és kiaknázott elvet, hogy minden életmozzanatnak — s így a gyermek éveinek is — megvan a maga öncélja. Minden élettevékenységnek a jövőre kell vonatkoznia, egyúttal azonban kielégítőleg kell hatnia jelenben is (a játék). És csodálatos, hogy az intellektualizmus túlhajtásai érvényesültek kiválóan Pestalozzi nyomában. Csak a legújabb korban kezd működni ennek a nagy nevelőnek legértékesebb gondolata: a tanítás fűződjék a valóban átélthez, a tapasztalathoz és szemlélethez... Ezzel a méltatással és részletes bírálattal fejeződik be Heubaum értékes munkája.

Teveli Mihály.

*

Hermann Haase: Der ursprüngliche Sinn der Lehre von den Stufen des Unterrichts. Leipzig, 1910. 158. lap.

A formális fokozatok újabb irodalmában az a törekvés nyilvánul, hogy a fokozatoknak eredeti herbarti értelmezéséhez térjünk vissza és óvakodjunk a Ziller-féle mechanizálástól. Az ilyen irányú munkák azonban céljukat eddig még nem tudták teljesen elérni, sőt pl. Gleichmann ismeretes értelmezése, mellyel Herbart genuin felfogását igyekszik helyreállítani, majdnem mesterkéltbennnek tünteti fel Herbart elméletét, mint a minő Zilleré.

Haase előttünk fekvő könyve is a herbarti tan értelmét igyekszik tisztázni. Egyike a legvilágosabb könyveknek, melyek Herbartnak a fokozatokról szóló tanítását ismertetni és értelmezni akarják. A mű célja kimutatni, hogy *Herbart fokozatait nem szabad mechanikusan, túlságos pedanteriával alkalmazni, ezek szabad keretek, melyeknek helyes felhasználása a tanár oktató művészetétől, egyéniségétől függ.* Ez a felfogás különben a mi pædagogiai irodalmunk-